

Özgürlükçü tiyatro dünyası bile Nâzım'ın tiyatro yazarlığını yeterince tanımıyor

Nâzım'ın tiyatrosunu keşfetmeliyiz

YILMAZ ONAY

Nâzım, 1962 nisan-haziran arası Moskova'da 'Oyunların Üstüne' başlığıyla kaleme aldığı yazısında: "Adım Pravda"ya ilk önce 1924'te geçmiş ve piyes yazarı olarak" diyor. Yazısını şu satırlarla bitiriyor: "Ömrüm boyunca hep tiyatromun etkisi altında kaldım, ama üçüncü derece bir dram yazarından daha yükseklere çıkmadım. Ama ne de olsa bu meselede kötümser değilim. İyi bir dram yazarı olabileceğimi umuyorum. Can çıkmadan umut çıkmıyor derler." Ve Nâzım bundan sonra ancak bir yıl daha yaşayabildi. 3 Haziran 1963'te öldü. Demek ki kendi alçakgönüllü deyişle 'üçüncü derece bir dram yazarı' olarak yaşamdan ayrıldı. Öyle mi gerçekten?

Aleksandr Fevral'ski, 'Nâzım'dan Anılar' kitabını şu satırlarla noktalamış: "Dünya çapında adı olan ilk Türk edebiyatçısı odur. Bıraktığı miras paha biçilmez değerdedir. Şiirleri ve destanları okunacak, oyunları sahnelenecek, yaratıcılığı çevrilip öğrenilecektir. Çağdaşlarımıza ve gelecek kuşaklara sunulmuştur bu miras." Evet, şiirleri ve destanları okunuyor. Hatta o şiir ve destanlardan sahne uyarlamaları yapıyor. Ama ya oyunları?

Nâzım'ın tiyatro yazarlığının yeniden anımsanma dönemine bir türlü gereği gibi girilemiyor. Bu artık sanat dünyamızın bir eksiğidir. Nâzım'ın tiyatrosunu keşfetmemiz gerekiyor.

Evet, geçmişte eski sosyalist ülkelerde Nâzım'ın oyunları gerçekten çok sık ve yaygınca sahnelenmiş. Nâzım gibi dünya çapında bir yazarın oyunlarını en önce kendi ülkesinin sahnelenmesi gerekmez mi? Bir yazarın kendi ülkesi ise hiç kuşkusuz etiyile canıyla yaşadığı, geçmişle geleceğiyle derinlemesine ustası olduğu 'dil'dir. Yani, Türkiye Türkçesidir. Evet Nâzım, yazık ki Türkiye'nin sınırları içine girmeden ölmüştür. Hala daha yurtaşlığa yeniden kabulü gerçekleşmemiştir. Mezarı hala yurtdışıdadır. Ama bu, olsa olsa yurdu ve yurtaşları için bir utançtır. Nâzım için bir eksiklik değildir. Nitekim Nâzım, yalnızca 1961 ve 62 yıllarında yazdığı üç oyununu ('Kadınların İsyanı', 'Yalancı Tanık' ve 'Tartüf-59') Rusça yazmıştır. Onları da, ilk ikisini Y. Komissarevski, üçüncüsünü V. Tulyakova ile olmak üzere ancak bir Rus yardımcı ile birlikte yazmayı yeğlemiştir.

Büyük olasılıkla Türkçe yazdığı pek çok oyun kendi ülkesinde resmen yasak ve yasakları aşabilecek resmi olmayan tiyatro kuruluşlarınca da bilinmiyor, oynanmıyor olduğu için ancak Rusça çevirisinin oynanma şansı bulunduğundan ve nasıl olsa Rusçaya çevrilmesi gerekeceğinden bu yola başvurmak zorunda kalmıştır. Düşünün ki 1959'da Nâzım'ın Türkçe olarak yazdığı 'Tartüf-59' yitip gitmiş, elde yalnızca Ekber Babayev'in Rusça çevirisi kalmış ve oyun Nâzım'ın ölümünden yıllar sonra ancak yeniden Türkçeye çevrilerek kendi dilinde ve kendi ülkesinde yayımlanabilmiştir.

Böyle bir dram, başka hangi büyük dram yazarının başına geldi? Dahası ve asil önemlisi, 'büyük dram yazarı' deyişini kullanırken ben, Nâzım'ın bugün ülkemizde hala ortalama bir 'dram yazarı' olarak bile kabul edilmemiş olmasının acısını duyuyorum. Üstelik yalnız resmi

makamlarca değil, özgürlükçü tiyatro dünyamızca bile Nâzım'ın tiyatro yazarlığı ya gereğince tanınmıyor ya da düzeyi anlaşılmasın durumunda. Evet, soruyorum: Nâzım, tiyatro yazarı mıdır, değil midir? Böyle bir soru sorulabilir mi demeyiniz. Yanıtı kaçamak ya da üstü kapalı biçimde geçiştirilmeksizin açık verilir sahne uygulamalarıyla kanıtlanmadıkça, bu soruyu koymak ve ısrarla sürdürmek yükümlülüğündeyiz.

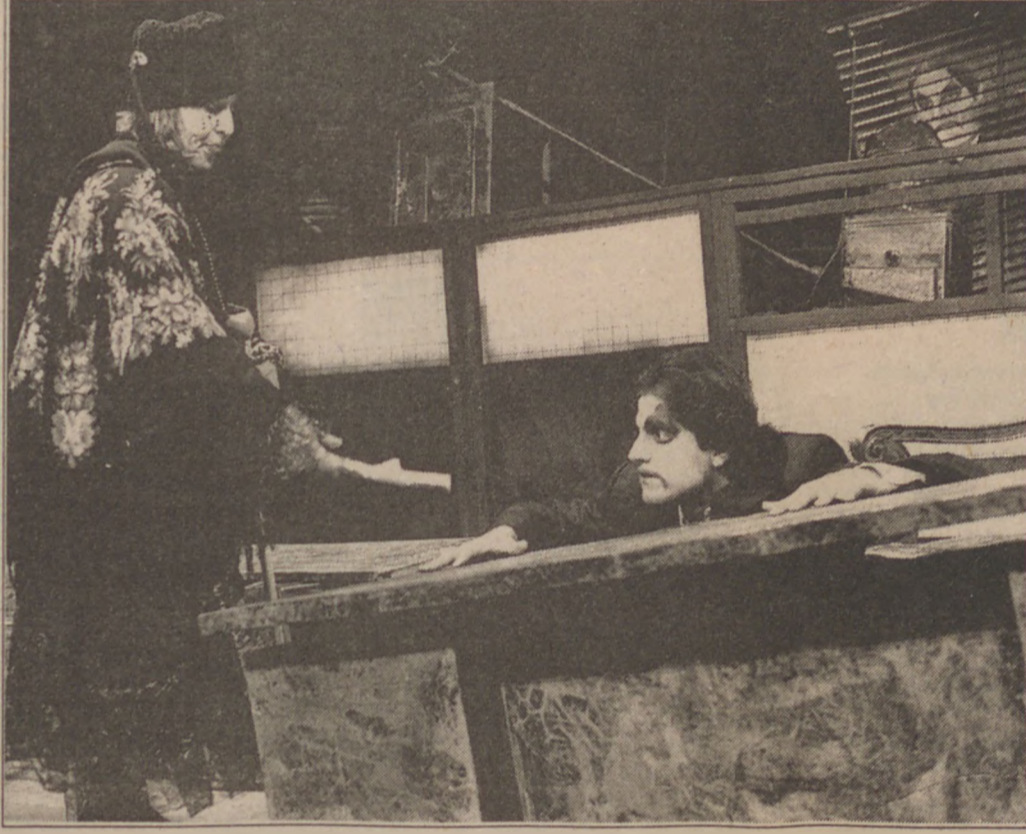
Nâzım'ın şiirleri dram dolu, dramları da şiir doludur. Ve Nâzım'ın oyunlarını sahnelemek, pek çok ortalama ya da ortan

niyor. Neruda'nın şiiriyle karşılaştırıp bu oyununu bir kenara atmak gereğini duymuyor kimse. "Pablo Neruda tiyatro yazarı mıdır, değil midir?" diye sormayı düşünmüyorum. Oysa Nâzım, eğer büyük bir şair olduğu kabul ediliyorsa, kendisi tüm yazarlık yaşamı boyunca tiyatroya büyük önem ve ağırlık vermiş, çok sayıda ve son derece çeşitlilik gösteren oyunlar yazmış bir yazar olarak da bir kat daha ciddiyetle ele alınmalıdır. Şöyle bir göz atalım: 1920: 'Ocak Başında.' 1928-29: 'Kafatası'. Bu oyunun ilk tas-

gafir halinde geceyarısı İstiklal Caddesi'ne çıktılar. Aynı şey üç gece tekrar etti. Sonra oyun yasaklandı. Ama gene de hiç değilse 1932'de yayımlanabildi.

1930: 'Bir Ölü Evi'. Muhsin Ertuğrul, bu oyunu da sahneledi. Ama yasaklanmasın diye bu kez yazının adı değiştirilmişti. Dolayısıyla 'yüksek tabaka' vardı salonda. Yani tiyatromun olağan seyircisi. Oyun bir komedi idi. Ama o seyirci, "Bu ne rezalet, mukaddesatımız tahkir ediliyor" halkışlarıyla protesto etti oyunu. Gene de 1932'de en azından yayımlanabildi.

1920: 'Ocak Başında.' 1928-29: 'Kafatası'. Bu oyunun ilk tas-

'İvan İvanoviç Var mıydı, Yok muydu?' oyunu iki yıl önce İstanbul Bakırköy Belediye Tiyatrosu'nda sahnelenen ve Tiyatro Festivali'ne de katılan oyunda Semiha Berksoy ve Ragıp Savaş.

lağı daha önce yazılmıştı, polisin eline geçti, yitirdi. Sonra Muhsin Ertuğrul, İstanbul Şehir Tiyatrosu'nda sahnelemek isteyince Nâzım yeniden yazdı. Prömiyeden sonra seyirci bir saat salondan ayrılmadı. Çoğunlukla gençler ve işçiler doldurmuştu salonu. Nâzım arka kapıdan çıktı, ama sokak da tıklım tıklımdı. Nâzım'ı ortalarına aldılar ve bir cemmi

AST'ın sahnelediği 'Ferhat ile Şirin'-de Meral Taygun ve Rana Cabbar.

1933: 'Unutulan Adam'. Nâzım'ın kendi deyişle 'hapislerinden birinden çıktuktan sonra' yazdığı bu oyunu da Muhsin Ertuğrul sahneledi. Yazının adı değiştirilmedi bu kez. Oyun çok beğenildi. Daha o zaman prömiyeri İstanbul'da izleyen Moskova Sanat Tiyatrosu aktörlerinden Suhaçeva Yelena Georgievna, oyunun Rusçaya çevrilip MST'ye gönderilmesi için ısrar etmişti. Soruyorum: Kaç tiyatro yazarımız o yıllarda -hatta günümüze kadar- bu düzeyde etkinliğe kavuşmuştur? Nâzım Hikmet sonradan öylesine büyük ve dünya çapında ünlü bir şair olmasaydı ve yalnızca o oyunların yazarı olarak hayata veda etseydi bile, o üç yapıtın sürekli değişik yorumlarla ülke de pertuvarın da yerini koruması gerekmez miydi? Başka ülkeler böyle yapıyor. Dahası, bizde de başka yazarlar için bu yapılmıyor değil. Ama bir tek Nâzım'ın oyunları için: 'Hayır!' Evet, yasaklar, büyük sanatçıları hafızalardan silmeye yetmez. Nâzım'ın şairliği için gerçekten geçerli olmuştur bu. Ama yazık ki onun tiyatro yazarlığını yok saydırmayı başardılar. Üstelik yalnız Türkiye'de değil, o dönemin sosyalist ülkeleri dışındaki tüm dünyada da. Çünkü tiyatro sanatı farklıdır. Şiir gibi yazılınca tamamlanan ve okura dolaysızca ulaşabilen bir yazın türü değildir. Okumakla bitmez. Ancak sahnedeki gerçekleştirilmekle ve canlı seyirciyi ulaşmakla hedefine varır.

Dolayısıyla araya tiyatro kurumlarının, rejisörün, dramaturgun, oyuncuların girmesi gerekir. Metindeki diyalog ve tasarımların, çok yönlü sahne diliyle yaşam bulması bir zorunluluktur. Bu da öncelikle yazarın kendi dilinde ilk

başarı şansını kazanır. İtiraf etmek gerek: O dönemin yalnızca sosyalist ülkeleri, Nâzım'ın oyunlarını sahnelerinde değerlendirmişlerdir. Ama bu, nedense dünyanın öteki sahnelerinin, hele hele Türkiye'deki sahnelerin ona kapatılması için gerekçe yapılmıştır diyeyi geliyor insanın. Üstelik Nâzım'ın oyunları yıllarca yayımlanma olanağına da kavuşmadığı için onun tiyatro yazarlığı, bugün bile hala son derece az bilinen ve 'kötüdür' önyargısıyla damgalanmış durumdadır. Oysa Nâzım, tiyatro yazarlığının düzeyini asla düşürmeksizin, çeşitliliğini daha da artırarak, hapiste de, yurtdışında da yaratısını sürdürdü.

Hapisliği boyunca tek bir hapislane oyunu yazmamış olmasına dikkatinizi çekmek isterim. Buna karşılık 'dışarıdaki' özgür yazarların akıllarına bile gelemeyen, son derece fantastik, tarihsel, genel insansal, masalsı yapıtlar ortaya koydu: 'Yolcu' (1948), 'Ferhat ile Şirin' (1948), 'Sabahat' (1948), 'Enayi' (1949), 'Allah Rahatlık Versin' (1949), 'Evler Yıkılınca' (1949), 'Yusuf ile Menofis' (1950).

Bu yapıtların bir bölümü ve ancak ölümünden sonra 1965-66'da yayımlanabildi. Yurtdışında yazdığı oyunlar: 'İvan İvanoviç Var mıydı, Yok muydu?' (1955), 'İstasyon' (1958), 'İnek' (1959), 'Demoklesin Kulcu' (1959), 'Tartüf-59' (1959), 'Kadınların İsyanı' (1961), 'Yalancı Tanık' (1962), 'Kör Padişah' (1962), 'Her Şeye Rağmen', (1962).

Bu saydıklarım, ancak 1980'lerin sonunda ülkemizde yayımlanabilmiş olan

Bir yazar, kendi dilini ve ulusunu bu kadar sevip özlerken ve bir ulus, kendi yazarını bu kadar sevip ararken, o yazarın o ulustan böylesine uzaklaştırılması nasıl başarılmıştır?

'tüm yapıtları' içinde yer alanlar. Daha kendi saydığı pek çok deneme, kaybolmuş metin gibi malzeme bunların dışındadır. Yıllar önce Bulgaristan'da Türkçe olarak yayımlanmış olan o 'tüm yapıtları'nın Türkçe konuşan Türkiye'ye sokulması yıllarca yasak edilmiştir.

Evet, o dönemler geçti. Ama Nâzım'ın tiyatro yazarlığının yeniden anımsanma dönemine bir türlü gereği gibi girilemiyor. Üstelik bunun artık yasakla filan da bir ilgisi yok. Bu, artık sanık dünyamızın bir eksiğidir. Bunun altını çizmek istiyorum ben. Öncelikle Türkiye tiyatro sanatçılarına düşen görev -eğer ülkemiz tiyatrosuna ve dünya tiyatrosuna yeni bir sanatsal soluk kazandırmak istiyorlarsa-, Nâzım'ın oyunlarını tanımak, tüm olanaklarıyla derinlemesine incelemek ve her tiyatro klasiğinde olduğu gibi gerekirse en akla gelmedik yorumlar ve üsluplarla tekrar tekrar sahneye getirmek, bu uygulamaları uluslararası tiyatro buluşmalarına ulaştırmak olmalıdır. Tüm dünya tiyatrosunun, yazılmış değerleri yeniden yeniden keşfetmeye ihtiyacı var. Nâzım'ın tiyatrosu ise bizde ve dünyanın bir yarısında belki ilk kez keşfedilecek.

...Vaclav Havel'in tek tiyatro yazarlığı da, Nâzım'ın tüm oyununda olduğu gibi yalnızca sosyalizm uygulamasını verdiği için mi bugün tüm dünyada ilgi görüyor yoksa? Eğer böyleyse, tiyatro yazarları değil sahne dünyamız acınacak durumdadır. Ama ben de -Nâzım'ın deyişle- 'kötümser değilim.'

*Yılmaz Onay'ın bildirisinden özetlenerek alınmıştır.